

FANTASYFÖRAKTET

— SVERIGES KULTURSKRIBENTER HYLLAR LITTERÄR RÅREALISM MEN HÅNAR ALL SLAGS FANTASY. RODEOS AGNES AF GEIJERSTAM UNDERSÖKER VARFÖR.

TEXT/AGNES AF GEIJERSTAM FOTO/FREDRIK SKOGKVIST

JULKLAPP 27: SAURABH SINHA
MUNKAVEL, BERNS NATTKLUBBSCHIEF SAURABH HAR I SITT NYHETSREVEN FÖRMÅGA ATT HÅVA UR SIG HELT OKVALIFICERADE ÅSIKTER OM LITE FÖR MYCKET. HAN BORDE SKITA I KULTURVÄRLDENS BUZZTOPICS OCH ISTÄLLET FOKUSERA PÅ ATT GÖRA FLER GRIMMA UTLANDSBOKNINGAR TILL BERNS. DET ÄR HAN NÄMLIGEN EN FENA PÅ.

I EN RANKING AV POPKULTURELLA subkulturer skulle antagligen skinheads (de som inte är fascister förstås) hamna högt upp. Hackare placerar sig någonstans i mitten (det är lite rebelliskt och handlar om datorer), och rejvare långt ner (knark och neonfärgade dreads...).

Bottenplaceringen är vigd åt fantasymänniskor. De som kollektivt klumpas ihop till »lajvare«, köper sin fix på Science Fiction-bokhandeln, klär sig i hemsydda kåpor och ägnar oändliga diskussionstrådar åt hur väl *Sagan om ringen*¹–filmerna lyckades med uttalet av alvspråket *Sindarin*². Känner du för att göra dig löjlig på någon annans bekostnad är det ett enkelt val. För finns det något mer pinsamt än att gilla fantasylitteratur idag?

John Galliano³ får gärna klä sig som pirat och göra kollektioner som skulle göra sig utmärkt i något Dickensinspirerat lajv, Guillermo del Toro får göra filmer som *Pans Labyrint*, *Niebelungens ring* spelas för utsålda hus på Operan. Fantasy är alltså fint i vissa sammanhang och okej för barn och ungdomar — engelske författaren Philip Pullman⁴ får till exempel pris för sina böcker och är nästa fantasyman att filmatiseras av Hollywood (*Guldkompassen* har biopremiär den 7 december).

Men till slut ska man bli vuxen och börja läsa riktig litteratur.

Att Doris Lessing dristade sig att skriva science fiction i slutet av 70-talet innebar enligt vissa att hon fick vänta 30 år extra på ett Nobelpris. Tyska »underbarnet« Daniel Kehlmann hyllas för sin roman *Världens mått*, medan amerikanen Neal Stephenson som skrivit liknande är fullständigt ignorerad i Sverige (hans böcker är för långa, och så kommer han från SF-hållet).

Japanske författaren Haruki Murakami⁵ är väldigt läst och uppskattad, speciellt i den anglosaxiska världen. Nyligen kom hans kanske bästa roman på svenska med titeln *Fågeln som vrider upp världen*, en bok som på många sätt kan sorteras in under fantasyparaplyet. Uppskattande recensioner, förstås, för boken är både fantastiska och godkända som »bra litteratur« utifrån.

Men recensionerna innehåller också reservationer. Lite lagom tvångsmässiga, eller hur ska man annars tolka en litteraturkritiker som framhåller att han vanligen är »...mycket reserverad mot det mesta som luktar fantasy, men lika litet som jag kan undandra mig fascinationen i David Lynchs⁶ världar kan jag göra det i Murakamis.« (Lennart Bromander, Aftonbladet 22/10). Eller att »De parapsykologiska inslagen i romanen är inte min likör, men eftersom Murakami är en så god berättare i övrigt sväljer jag den som magisk realism och läser ivrigt vidare.« (Nils Schwartz, Expressen 22/10).

Jonas Thente recenserade samma bok i DN några dagar tidigare, men kände inget behov av att ursäkta sig. Han är också i princip den enda svenska litteraturkritiker som skriver om fantasy utanför barn- och ungdomssidorna. Frivilligt.

— Om vi nu behandlar den svenska kritiken av den här sortens böcker är en genomsnittlig 16-årig tjej en betydligt bättre läsare än 90% av den svenska kritikerkåren, säger Jonas Thente.

— I det enorma bokutbud som finns idag hinner man kanske läsa en promille av allt, även om man läser tolv timmar om dagen. Självklart är det bekvämt att se en tjock fantasybok och tänka att »skönt, den sorterar vi bort omedelbart«. Ungefär som man gör med sådant som är »baserat på en sann händelse«, eller

sådant med mycket guld och högklackade skor⁷ på omslaget. De som faktiskt ger ut science fiction och fantasy har i stor utsträckning slutat skicka recensionsexemplar till oss på DN. De har gett upp för länge sen.

Kristoffer Leandoer är biträdande förläggare på Albert Bonniers förlag, har skrivit ungdomsfantasy och varit chefredaktör på litteraturtidningen BLM. Han startade förlaget Onsdag 2004, tillsammans med ETC:s Johan Ehrenberg samt Mats Claesson och Jörgen Forsberg från Science Fiction-bokhandeln. Ambitionen var att ge ut fantasy och sf. Det blev ingen större succé och för tillfället ligger verksamheten på is. Kristoffer Leandoer känner också igen exemplen på kritiker som tycker det är pinsamt med fantasy.

— Så har det varit väldigt länge. Fantasy har setts som något fånigt och varit ett skällsord. Men man kan trösta sig med att det var likadant för Selma Lagerlöf.

Det är ju ändå det som lever längst, den litteratur som klarar sig av egen kraft, som just Lagerlöf och Rudyard Kipling. Fantasy har de bästa historierna, så är det bara. Och det finns så mycket mer svensk litteratur som egentligen är fantasy. Almqvist och Strindberg⁸ skrev en hel del sagor. *Ett drömspel*⁹, vad är det? Vi har alltid haft en sagoton i svensk litteratur. Det är som att vi skäms för dem vi är. Det är konstigt, men det sitter väldigt djupt i vår kultur att skämmas.

Som fantasyläsare blir man lätt luttrad av omvärldens hänfulla inställning. Men också lite sorgsen. För vad är det som får människor att tycka det är okej att förtala en hel genre? En genre som dessutom rymmer »klassisk« litteratur, från *Bibeln* och *Illiaden* och *Odyssén* till Jules Verne och Astrid Lindgren¹⁰.

Catharina Wrååk är förläggare och ansvarig för att Bonnier Carlsen prånglar ut nyskriven kvalitetsfantasy till alla som på något sätt definierar sig själva som barn eller ungdomar. Hon tror att fantasyföraktet beror på att vår kultur befinner sig så enormt långt bort från sagan.

— Hela vårt samhälle försöker så förtvivlat vara vuxet. Människor glömmer hur det är att vara barn. Att våga dra i sin fantasi och ha ett öppet sinne.

— Jag tror att vissa helt enkelt inte tycker om det. Men att som recensent vara så ofantligt generell är nog speciellt för fantasyn. Det är bara att pröva att byta ut ordet »fantasy« mot »poesi«.

Kristoffer Leandoer ser också problem med att fantasy¹¹ stoppas in i ett barnfack.

— Allt som är barnlitteratur anses ju, oavsett hur mycket folk pratar om hur viktigt det är att barn ska läsa, som lite betydelselöst. Det är ett oerhört hyckleri. Jag kommer aldrig att glömma när jag jätteladdad bänkade mig för förhandsvisningen av sista delen av *Sagan om ringen*, och Nils Petter Sundgren glider in framför mig och vråker ut sig med orden »Aaah, då var det dags för tomtar och troll igen.«

— Fantasyn har heller ingen Jan Guillou. När Ernst Brunner säger något negativt om deckare får han direkt genmäle från deckarsverige. Men det finns inget motsvarande »fantasysverige«. I allafall inte med tillgång till dagstidningarna.

Realismen har en enormt stark ställning i Sverige, och ska man tillåta sig lite generaliseringar åt det hållet är det aldrig fel att skildra hårda, mer eller mindre

13

självupplevda, historier. Åtminstone om man vill ha pris eller kärlek från litteraturkritiker. Därför blir det problem med böcker som har tagit ett riktigt långt steg bort från att ens låtas vara realistiska (för vad är inte påhittat i en »realistisk« roman?).

— En roman ska helst handla om någon som jobbar med händerna. Det ska vara konkret med igenkännliga miljöer, gärna med lite samtids- och ideologikritik mot media och nyliberalismen. Ju längre du avviker från detta, ju mer irriterade blir svenska kritiker. Det blir för mycket för dem att tänka, tolka och ta in, och det är de för bekväma för, säger Jonas Thente och fortsätter:

— Men ibland piskas de in i att tycka om någonting. Som när den latinamerikanska magiska realismen blev på modet, då var man tvungen att tycka om Márquez¹². Det var ändå godkänt, internationellt sanktionerat och med ett Nobelpris i ryggen. Då fick man gilla det. Däremot blir det problem med de författare som idag mer och mer väver in fantastiken igen. Det gör kritiker förvirrade, det måste vara antingen eller. Annars måste de tänka själva. Problemet är att det är svenska kritiker som inte är vuxna. De är jävla snorungar på det här området. Fullkomligt inkompetenta.

Självklart är det inte alltid av godo att plockas upp och älskas sönder av etablissemanget. Man tappar de trevliga sidorna av utanförskapet — det går inte att se sig själv som missförstådd och revanschlysten, rebellkänslan av att läsa någon riktigt fänigt formgiven bok på tunnelbanan försvinner. Men utanförskapet kan också skrämja bort läsare. Vilket är lite synd, för världen skulle knappast må sämre av mer fantasi.

— Sagan har i alla tider varit ett sätt att förmedla kunskaper på ett lättfattligt sätt, och om man tror att fantasy bara är eskapistiska drömmar tar man fel, säger Catharina Wrååk.

— Böckerna är nästan alltid allegorier för viktiga mänskliga frågor. Titta bara på hur Tolkien¹³ använder sin fantasivärld för att hantera första världskrigets skyttegravar: det djupt tragiska i att ge sig iväg för att försvara det man tror på — och sedan återvända till ett hem där man inte längre är hemma. Nu när samhället förändras så snabbt borde det vara viktigt för litteraturen att testa vart sådant kan ta vägen.

Kristoffer Leandoer liknar möjligheterna vid ett enormt hus¹⁴, där litteraturen bara tillåts hålla sig i farstun.

— Fantasy fuskar mycket mindre än andra böcker. Gränsen mellan verklighet och fantasi är tydligare, den går liksom inte att förneka. Jag menar, fantasi är nästan de enda böckerna som tar upp frågan om gud finns. Ta bara Philip Pullmans *Guldkompassen* eller Robin Hobb och Ursula K LeGuin¹⁵. Hur kan man hitta ett jämlikare samhälle mellan kön och raser?

Subkulturifieringen av fantasy och SF har dock andra, mer positiva följder. Jonas Thente lyfter fram det engagemang och den kunskap som finns hos fantasyläsarna, och som går att hitta på nätets diskussionsforum.

— Det finns inga som är så kunniga, belästa och kritiska mot litteraturen. Man hittar oerhörda recensioner i nätforumen, och det är inte alls så att läsarna sväljer allt, tvärtom. Det hade varit en glädje med sådana läsare av »vuxenlitteratur« — med den kunskapen, entusiasmen och urskillningsförmågan.

Så kanske är det bara att ta sig i kragen och våga vara töntig. Töntbrillor är

»DE SOM GER UT SCIENCE FICTION OCH FANTASY HAR SLUTAT SKICKA RECENSIONSEX TILL OSS PÅ DN. DE HAR GETT UPP FÖR LÄNGE SEDAN.«

JULKLAPP 28: LUKAS MOODYSSON

EN BRÖDERNA MARX-BOX. BARA GRABBen FÖRSTÅR ATT HUMOR INTE BEHÖVER VARA YTLIGT OCH BÖRGERLIGT KAN HAN TA ÖVER VÄRLDEN MED SIN NYA THAILANDSFILM.

JULKLAPP 29: ISON OCH FILLE

PLÅTS I SAOL I OCH MED LANSERINGEN AV ÅRETS ORD: »MODE«, SINGULAR. 1. [MEUD] AV ENGELSKANS »MODE«. SÅTT; METOD 2. BRUK. 3. TONART ISHT I GREK. EL. MEDELIDA MUSIK.

JULKLAPP 30: KELTERNA

SIN KVINNOSYN. NÅGON DRUID RINGDE JUST BRITNEY SPEARS- OCH MAJA LUNDRÉN- HATARNÄR OCH VILLE HA DEN TILLBAKA.

ju redan häftigt, och nördén ska visst vara det nya. Djupkunskaper är inne, ytkoll är ute. Och så vidare. Självdistans och fördomsfrihet är bra det med. Kanske är det dags att ta en promenad till Science Fiction-bokhandeln för en grundkurs i ett stort, brett och fantastiskt kulturområde? Jonas Thente har i alla fall ett tips till alla fördomsfulla kritiker.

— Ta bara en snubbe som Mervyn Peake¹⁶, hans *Gormenghast*-trilogi är en av mina favoriter. Vilken psykologisk tyngd. Den skulle man ge ut igen och sätta i händerna på Nisse Schwartz och de andra. Jag tror de skulle inse att det är ett kammerspel det är frågan om, och uppskatta det.

— Men sedan skulle de förstås säga att »Ja, det här ja. Men resten är barnlitteratur.«

/ **A . a . G .**

När två litteraturkritiker i recensionen av samma bok — Haruki Murakamis *Fågeln som vrider upp världen* — förklarar att de vanligtvis inte har något till övers för fantasy undrar man ju varför. Jag ställde Aftonbladets Lennart Bromander och Expressens Nils Schwartz mot väggen.

Lennart Bromander, varför är du reserverad mot sådant som luktar fantasy?

— Fantasy på den konstnärliga nivån har jag inga invändningar emot. Anledningen till att jag nämnde min skepsis mot fantasy i Murakamirecensionen var väl närmast ett sätt att ge ytterligare tyngd åt mitt beröm. Jag ville markera att jag vanligen inte är förtjust i litteratur där författaren skapar helt egna världar, där allt kan hända helt enligt författarens godtycke. Av samma skäl är jag måttligt förtjust i drömskildringar. Jag har läst hela *Sagan om Ringen* högt för ett par av mina barn, det var en formidabel ökenvandring — seg, torftig och oändligt omständig prosa.

Nils Schwartz, varför är inte parapsykologi din likör?

— Skillnaden mellan »magisk realism« och »parapsykologi¹⁷« är att den förra är ett litterärt grepp, den senare en vetenskaplig humbug. Jag medger, som i det här fallet, att det inte alltid är lätt att skilja dem åt. Litteraturen kan ju vara hur gränsoverskridande som helst, men om själva gränsoverskridandet blir huvudsak tappar åtminstone jag intresset. Jag har efter tolvårsåldern aldrig orkat läsa mer än fem sidor av en fantasy-bok. Inte ens *Sagan om Ringen*¹⁸.

Nyutkommen fantasy på svenska (och engelska):

PAULINE WOLFF¹⁹: *Vi är luftens drottning*.

KIT WHITFIELD²⁰: *Nattvakt*.

RODRIGO FRESÁN²¹: *Kensington Gardens*.

SCOTT LYNCH²²: *Locke Lamoras lögner*.

NAOMI NOVIK²³: *Hans Majestäts drake*.

NICK PERUMOV²⁴: *Diamantvärdet och träsvärdet*.

ANDRZEJ SĄPKOWSKI²⁵: *The Last Wish*.

16

15

12

18

